

Körmendy Imre

KÖZÖS GONDOLKODÁS – AZ IDŐK JELE

Zuhanni magad is elég súly / vagy már, de –
fel, / egy centit, ahhoz szívek / százezre kell!

– ILLYÉS GYULA: *Hálóm s halam*

Amikor a szervezők megkerestek az ötlettel, hogy ma, ezen az alkalmon legyek előadó, talán félreértve a célt ezt válaszoltam nekik: „Köszönöm a meghívást és a felkérést erre az ünnepre. Örömmel veszek részt rajta, s egy rövid hozzászólást is vállallok, előadásnak talán nem nevezném, inkább baráti üdvözlésnek.”

Azt gondoltam, hogy Ferinek sem tanára, sem tanítványa, sem közeli munkatársa nem voltam, és nem vagyok, miről beszélhetnék Vele kapcsolatban? Kapcsolatunk abban a tíz évben indult (2006–2016), amikor a társasházban a felettük lévő lakásban laktunk. Amikor felújítottuk a lakást, akkor zokszó, panasz nélkül viselték; amikor a fürdőszobai munkálatok miatt némi probléma keletkezett náluk, eltűrték, hogy én javítgassak, festegessek náluk – amatőrként. Majd, amikor érkeztek az unokák, s igencsak élénken viselkedtek, akkor az elnézést kérő szóra azt felelték: szeretnék, ha náluk is gyerekzsivaj verné fel a házat. Kapcsolatunkat erősítette, hogy Feri édesanyjával – Hörcher Ferencné Horkay Nórával – szakmai körökből ismertük egymást, s feltehetően ő sem mondhatott rólam rosszat.¹

2011-ben tél elején a Savaria urbanisztikai nyári egyetem programfelelőse lettem, s mindjárt az első év témájához kerestem előadót, aki távolabbról tudja szemlélni a dolgot, más nézőpontból tudja megvilágítani a kérdést. Egyik barátom, aki valaha a Pázmányon tanított,² kérdezte: „Miért nem kérded meg a szomszédodat, Hörcher Ferit?” Az első beszélgetésben kiderült, hogy tényleg másként

¹ Engem ért a megtiszteltetés, hogy a szakma részéről búcsút vegyek tőle temetésén. Betegségem miatt Szaló Péter tolmácsolta szavaimat, pontosabban szavainkat.

² Tóth Pál, a kommunikáció tanára.

látja a helyzetet. Még kérdezte is, hogy nem zavar-e ez engem. Nem zavart, és ma sem zavar. Az a tapasztalatom, hogy többet tanulhatok abból, ha olyan emberrel, emberekkel beszélgetek, akik egyes kérdésekről másként vélekednek, hiszen ez gondolkodásra késztet.³

Pócza Kálmán és Jancsó András második levelére kiizzadtam magamból egy címet – a fent olvashatót. A készülés során elhatalmasodott rajtam a kétely: ha az embert az emelte ki az állatvilágból – mint állítják sokan, talán Csányi Vilmos etológustól is ezt olvastam –, hogy képes volt az együttműködésre, az összefogásra s ezek alapjára, a közös gondolkodásra, akkor nem balgaság-e ezt úgy beállítani mint az „idők jelét”, mint a mai időkét?

Látva a körülöttünk lévő világ eseményeit arra jutottam, hogy ez minden időkre igaz, a mienkre is; és az, hogy mindenkor időszerű és alapvető volt és lesz, nem csökkenti mai aktualitását, nem teszi feleslegessé a vágyat eziránt, és nem teszi feleslegessé, sem kézlegyintéssel elintézetté az ezért való erőfeszítést, kezdeményezést.

Azt látjuk, tapasztaljuk az élet számos területén, hogy a hivatalosan egy nyelvet beszélő emberek sem értik egymást. Egy fizikus barátom mesélte, hogy a kutatási téma során együtt dolgoztak biológusokkal, kémikusokkal és másokkal; a közös munkához először tisztázni kellett a fogalmakat – ki mit ért ugyanazzal a szóval jelzett dologon. A politika világában meg végképp önálló „buborékok” létrejöttét és bezárkózását szenvedjük el.

Esterházy Péter *A szavak csodálatos életéből* című könyvecskéjében a maga sajátos stílusában felveti:

Nem kéne vajon örömmel fogadnunk ezt a posztbábeli nyelvi káoszt, a párbeszédre vonatkozó, újra meg újra megmutatkozó tehetetlenségünket – hisz végül is nem maga az Úr volt-e az, aki összezavarta a nyelvünket? Az egynyelvű ember talán túlonúl is megértené egymást, mindenesetre úgy tűnik, szükségszerűen égis éró tornyot akar építeni, s ezt valamiért opponálja az Úr.⁴

Ha egyszerűen, szó szerint akarom érteni és mondani: az égis éró tornyok épülnek (jelenleg 828 méter a legmagasabb, de a hírek 1000 méteres, sőt még magasabb tervezett épületekről szólnak), de gyakran még a szomszédal sem értjük egymást.

³ SIMON 2012. Az előadások rövid összefoglalása és a programok leírása, a tervek bemutatása. Horkay Hörcher Ferenc előadásának címe: *Improvizáció, hübrisz és alázat: településfejlesztési alternatívák.*

⁴ ESTERHÁZY 2023: 63.

Niklas Luhmann úgy írta le a társadalmat, korunk társadalmát, mint ami különálló darabokra szakadt, s az egyes részek önmagukban „autopoétikus remekeket” alkotnak.

Ha ezt az állítást az építészársadalomra vizsgáljuk, akkor megerősíteni tudjuk ezen állítás igaz voltát. Néhány éve Düll Andrea két tanítványa az OTDK-n mutatta be kutatásuk eredményét, amelyben a környezetpszichológiában vizsgálták azt, hogy a modern és a kortárs épületek egy összeállított csokrát hogyan értékelik az építészek, a laikusok és a vizuálisan képzett laikusok (laikus: nem építész). A hazánkban az osztályzásban megszokott 1–5 skálán az építészek átlagítélete 4,5 volt, a laikusoké 3,5 s a vizuálisan képzett nem építészeké 2,5!

Csányi Vilmos továbbmegy, s azt állítja, hogy a társadalom egyénekre esett szét, hogy napjaink nyugati civilizációjában az egyének magukban élik meg azokat a dolgokat, amelyeket korábban közösségben (családban, lakókörnyezetben, tágabb közösségekben) tettek. Egyszemélyes közösségekként működünk.

A 20. század alighanem egyértelműen igazolta, hogy ha egy komplex területen, például a városok világában egy szakterület eluralkodik – a modern város-tervezésben az építészet, a műszaki gondolkodás –, akkor szörnyszülöttek jönnek létre. Roger Scruton egészen odáig megy, hogy Le Corbusier algíri tervéről azt állítja, hogy egyik létrehívója, kiváltója a muszlim fanatizmusnak, a terrorizmusnak.⁵ Granasztói Pál kevésbé veti el a sulykot, de egyértelműen azt állítja, hogy az épületekre és a városra vonatkozó távlati víziók (ideális város, mindentudó felhőkarcolók) olyan fantazmagóriák, amelyek nem veszik figyelembe a társ tudományok eredményeit.⁶

Pályám kezdetén, a VÁTI településtervezési irodájában egy finnországi tapasztalatokkal rendelkező tervező mondta nekem, hogy ott, északon a városok tervezésében a műszaki és pénzügyi szempontokkal egyenlő súllyal veszik figyelembe a humán, társadalmi szempontokat. Ha elviselnek egy kis kitérőt, akkor megosztom önökkel egy néhány hetes élményemet.

Nemrég Szentendrén bókászunk, s a Szamárhegy északi részén járva temetők mellett, között visz az út, vezetnek az utcák. Egy régi emléket idéztek fel bennem. 1977-ben kerültem a VÁTI településtervezési irodájába. Akkortájt még vállalati tervtanácsok (is) működtek – segítve, hogy közös bölcsesség alapján érlelődjének a kimenő tervek. A tervtanács tagjai általában idős, tapasztalt kollégák voltak.

Egy szentendrei tervtanács ülés jutott eszembe, ahol az egyik tag, mérnök ember, azt kifogásolta, hogy a Dunakanyar körút nyomvonala korántsem ideális.

⁵ SCRUTON 2011.

⁶ GRANASZTÓI 1973.

A tervezői javaslatot ugyanis politikai nyomásra meg kellett változtatni. A körutat régi temetőkön át vezette volna a terv, mert ott nem sérülnek lakóhelyek, telkek. Ha emlékezetem nem csal, akkor egy jeles házaspár – Vas István költő és Szántó Piroska festőművész – nehezményezte: a tervezett út a házukhoz túl közel vezetne, és egy izraelita temető is áldozatul esne. Problémájukkal Cservenka Ferencnéhez, a Pest megyei MSZMP-szervezet első titkárához fordultak, az ő – a szakmai körökben terjedő pletyka szerint – párttagkönyvének sorszáma egy számjegyű volt.

Az út máshová került, hosszabb lett, egy többletkanyart is leírt. Ez szakmai szempontból rossz döntésnek tűnt, hiszen drágább a kisajátítás, drágább az út-építés, a főváros és a Dunakanyar közötti forgalom több üzemanyagot fogyaszt, többletterhelést jelent, s a kanyar miatt a Skanzenbe és Pilisszentlászlóra vezető út elágazódása, csomópontja jóval rosszabb geometriájúvá vált.

Most, a területen sétálva – és sokat öregedve, tapasztalva – az a benyomásom, hogy valószínűleg jó döntés született, hogy a régi temetők léte szerves része a város történelmének, műemléki és emberi értékének, identitásának elidegeníthetetlen alkotóeleme. Régi temetőkben járva képet kaphatunk az itt élt emberekről, a nevek és a sírjelek (kövek, keresztek, fejfák) beszédesek, emlékeztetők.

Őseink nyomát keresve egyre inkább meggyőződésemmé vált, hogy egyetlen régi temetőt sem szabadna megszüntetni. Nem találkoztam érdemi társadalmi párbeszéddel ilyen kérdésekről – pedig az emlékezetpolitika mintha fontosnak számítana.

Visszatérve alaptémánkhoz, emlékeztetek, hogy a Magyar Urbanisztikai Társaságot 1966 februárjában több mint tíz szakma képviselői azért alapították, hogy létrejöjjön a városok fejlesztésével foglalkozó szakemberek összefogása (az egységes urbanisztikai szemlélet kialakítása,⁷ a településekkel kapcsolatos jelenségek elemzése, a települések egy-egy jelenségcsoportjával foglalkozó ismeret-ágak problémáinak komplex szemléletű feltárása és megvitatása).⁸

Az elmúlt tizenkét évben a Savaria urbanisztikai nyári egyetem is ezt a komplexitást igyekezett megvalósítani, elősegíteni. Álljon itt az előadók szakmai csokra: tájépítész, geográfus, közlekedéstervező, szociológus, környezetpszichológus, régész, műemlékvédelmi szakértő, várostörténész, lelkész, pap, biológus, történész, levéltáros, néprajzos, muzeológus, esztétorténész (filozófus), művészettörténész, zajszakértő, közgazdász, településmérnök, idegenforgalmi szakértő, erdész, jogász, könyvtárigazgató, vallásfilozófus, agrármérnök, író, költő, újságíró, szerkesztő,

⁷ Itt tisztázni szükséges az egység fogalmát. Akkor talán – s ma is sokan – ezt az egységet egyformaságnak értették; sokak számára – s ez az én meggyőződésem is – az egység a sokféleségben az igazi cél.

⁸ ACZÉL 2018.

polgármester, jegyző, városi főépítész, államtitkár, országgyűlési képviselő, esztéta, alkalmazott matematikus, civil aktivista.

E sorban Feri még egy alkalommal adta részét, 2019-ben, amikor a „Kinek épül a város?” volt a téma. Izgalmas előadásának címe: *Hogyan és ki juttassa szóhoz a múltat a városban? Az önkormányzatiság elve a városépítés megrendelői oldalán.*

Kiváló sorozatnak látom azokat a konferenciákat, azt az együttműködést, amely Feri kezdeményezésére és sokak öröme 2018-ban elkezdődött, s némi látható eredményt is hozott: *A kisváros dicsérete* című kötetet.⁹ De jelentősége igazán abban áll, hogy egészen különböző szakterületek képviselői hallgatják egymást, beszélnek egymással, óhatatlanul hatnak egymás gondolkodására.

Az igazság az, hogy már a programadó kérdéssor megrendített. Olyan alapvető kérdéseket tartalmazott a városról, az emberi településről, hogy mindenkinek, aki a várossal akar foglalkozni, ismernie kellene ezeket, sőt végig kellene jutnia ezek megválaszolásán, hogy értő módon nyúljon az emberek életteréhez, világhoz. Álljon itt néhány részlet ebből a dokumentumból, amely már témájával is magasra tette a léceket!

Polgári öntudat, városfejlesztés és önkormányzati modellek Magyarországon és Európában

Milyen kihívást jelent a globalizáció a közepes és kisebb városok számára?

Milyen lehetőségeket teremt az Európai Unió szigorú norma- és bőkezű támogatási rendszere e városok számára?

Hogyan viszonyul a közepes és kisebb város a régiójához?

Hogyan kapcsolódhatnak egymáshoz a városok?

Miként tudják megtartani polgáraikat e városok – mi a polgári öntudat és identitástudat helyes működésének feltételrendszere?

Milyen városfejlesztési modellek léteznek e városnagyság számára?

Milyen szerepet játszik az emlékezetpolitika és az identitáspolitika a városi kormányzásban?

Milyen szerepet játszik a kultúra és intézményrendszere a városi kormányzásban?

Létezik-e még a városi elit fogalma, s ha igen, mit jelent?

Milyen szerepet játszik a kulturális örökség, a turisztika és az idegenforgalom e városok esetében?

Hogyan biztosítható e városok demográfiai problémáinak kezelése?

Létezik-e helyi társadalmi háló?

Létezik-e polgári társadalom, s ha igen, milyen az intézményrendszere e városokban?

⁹ HÖRCHER–KÖRMENDY–TÓBIÁS 2019.

Az első, Balatonfüreden rendezett konferencia remekül megvalósította a célt: „jöjjön létre olyan találkozási lehetőség, ahol alkalom nyílik a konkrét tapasztalatok és kutatási eredmények fényében általánosabb érvényű kérdések megfogalmazására és a lehetséges válaszok megvitatására, szakmai meggyőződések, politikai nézetek és világfelfogások ütköztetésére!”

A következő évben Budapesten találkoztunk a *Filozófiai, urbanisztikai és társadalomtudományi konferencia Kelet-Közép-Európa nagyvárosairól* témában. A társaság összetétele változott, de néhányan képviseltük a folytonosságot. Megmutatkozott a nagyváros, a főváros hátránya: a résztvevők közül sokan „benéztek”, csak egyik napra jöttek el; elmaradtak az esti beszélgetések... Nem is született ebben az évben kiadvány az előadásokból.¹⁰

A harmadik találkozásra a vírusjárvány miatt csak évek múlva került sor, 2022 szeptemberében Gyergyóremetén. A helyszín nem véletlen, hiszen a gondolkodás középpontjában itt a falu és az urbanizált táj kérdésköre állt. A távolság és a körülmények úgy hozták, hogy egyes előadók a világhálón tudtak ideig-óráig bekapcsolódni.¹¹

Ebbe a sorba illeszkedik az ugyancsak 2022 őszén, októberében létrejött *A város mediális lenyomatai* című kétnapos konferencia, amelyről nemrég jelent meg a konferenciakötet elektronikus változata Hörcher Ferenc és Tóth Kálmán szerkesztésében.¹² Egészen elragadó volt az együttlét légköre. Az összeszedett előadások (három nagyobb lélegzetű és majd’ 30 rövid), a róluk szóló diskurzusok s a szünetek könnyed és mégis elmélyült beszélgetései, találkozásai reményt adtak, és folytatásért kiáltottak.

Nemrég került a kezembe Feri új kötete, az *Erő és gyöngédség*. Képzőművészeti és városfilozófiai esszék.¹³ A képzőművészet és az esztétika történet együtt látása izgalmas kaland, de ugyanígy a városfilozófiai írások is – ahol filozófusok mellett költők szólnak a városról – a felfedezés erejével hatnak rám (még akkor is, ha a *Gondolatok a városról – Illyés Gyula írásaiban* című előadásom éppen itt, a Közszerkesztési Egyetemen hangzott el). A gondolat, hogy egy regény (egy szöveg) tulajdonképpen egy város, s a város egy gondolat (Márai), hogy a város fizikai, természeti valósága alakítja lakóinak, szülőtteinek identitását, s viszont: a társadalom új identitást tud adni egy városnak. Gondolom, önöknek ezek a szavak kevés újdonságot mondanak, de a láttatás ereje számomra nagy ajándékot jelent(ett).

¹⁰ Egy előadás megjelenéséről van egyértelmű ismeretem: Körmeny Imre *Gondolatmorzsa a városi identitásról* című tanulmánya megjelent könyvében: KÖRMENDY 2021: 168–196.

¹¹ Témám: *A falvakról és az urbanizációról*.

¹² A téma első megfogalmazása még ezt a címet viselte: *A város politikai és esztétikai megjelenítései: Irodalom, történelem, építészet*. A megjelent kötet kiadója a Ludovika Egyetemi Kiadó.

¹³ HORKAY HÖRCHER 2023.

Ezek az említett próbálkozások fontosak, de társadalmi méretekben legfeljebb prófétai jeleknek minősülnek. Nagy hiányokat látok például a településtervezés területén a társadalom, a közösség együtt gondolkodásában. Amikor egy budapesti, jelentős rozsdaovezeti terület sorsa hazánktól 4-5 ezer kilométerre látszik meghatározódni, amikor egy nemzeti kormány idegen világot akar építeni a magyar fővárosban, akkor valami alapvető hiányt/problémát érzékelhetünk. A központosítás, az önkormányzatiság bármiféle csökkentése az egészséges társadalom kialakulását és erősödését nehezíti. Roger Scruton figyelmeztet a veszélyre, hogy a központosítás rengeteg tudást tesz feleslegessé (s ezek elvesznek).¹⁴ A kivételek elhatalmasodása, a nemzetgazdasági szempontból kiemelt beruházások és hasonlók alapvető értékeinket veszélyeztetik: a törvény előtti egyenlőséget, a tervezhetőséget, a jogbiztonságot. A keresztyénség egyik alapvető tanítása, hogy ne szerezz jogtalan előnyöket (tedd azt a másikkal, amit szeretnél, hogy veled tegyenek); mik ezek az előnyök – nekem szabad, a többieknek nem –, ha nem megtagadása az embertársnak, a felebarátnak?

Társadalmunk sok kérdéséről, gondjáról érdemi diskurzusra lenne szükség, nem politikai maszlagokra (mint a nemzeti konzultáció), nem pártpolitikával megmérgezett elbeszélésre egymás mellett, hanem tényleges közös gondolkodásra. Ennek feltétele a másik embertársba vetett bizalom, annak felismerése, hogy nem rendelkezik egyikünk sem a bölcsek kövével, s annak tudomásulvétele, hogy az ember, az emberiség két lábon jár – egy jobbon és egy balon –, egy lábon csak ugrándozni vagy mankózni lehet, érdemben haladni és biztos lábakon állni nem. Úgy tűnik számomra, hogy radikális változásra van szükség, hogy az „igazságon túli világból” meglegljük az utat újra az IGAZSÁGHOZ.

Ehhez megfelelő fórumokra lenne szükség. Emlékeztetőül: a település és a térségi tervezés területén a rendszerváltozást követően megszűnt a *Településtudományi közlemények*, a *Városépítés* című folyóirat, a 10-10 évet megért *Területrendezés* és *Településfejlesztés* nyomába lépő *Falu Város Régió* évek óta szünetel (nem szűnt meg, „csak” éppen nem jelenik meg), s a múlté az *Ön Kor Kép* című periodika is (hogy csak néhány hiányt említsek).

2006-ban feleségemmel majdnem egy évig közös munkánk volt egy idős, nagy tapasztalatokkal rendelkező olasz építésszel, Carlo Fumagallival. Beszélgetéseinkből kirajzolódott egy itáliai fiatal útja az építészethez: a *liceo classico*-ban (humán gimnáziumban) öt évig tanultak filozófiát, és az alapvető állampolgári ismeretek többéves tananyag volt. Ráadásul Itáliában évszázadok óta fontos téma, hogy milyen az igazi város. Mi itthon annak idején az egyetemen két félévig találkoztunk valamiféle filozófiai ismeretekkel – heti másfél órában, állampolgári ismeretekkel

¹⁴ SCRUTON 2011.

még ennyit sem. Egy marxista egyetemi tanársegéd füzetvastagságú jegyzete volt a tananyagunk. Ahogy manapság tapasztalom, az oktatásban nem nagyon változott a helyzet – hosszú út áll még előttünk. (Bár tudom, hogy a tudás kevés, erkölcsre van igazán szükség.)

Az időm lejárt, a mondandóm végére két gondolatot ajánlok figyelmükbe az előttünk álló feladatokról, pontosabban a hozzáállásunk irányáról.

„Dürrenmatt írja: »...a bölcsesség csak oda menekülhet, ahol a hatalomnak már semmi érdeke nincs...«” – idézi Borsos Miklós *A toronyból* című könyvében.¹⁵ Lehet, hogy a jeles szerzőnek igaza van, de mi mégsem mondhatunk le arról, hogy megkíséreljünk túllépni ezen a korláton.

József Attila *A számokról* című versében ezt javasolja: „Vegyetek erőt magatokon / És legelőször is / A legegyszerűbb dologhoz lássatok – / Adójakatok össze, / Hogy roppant módon felnövekedvén, / Az Istent is, aki végtelenség, / Valahogyan megközelítsétek.”

Talán csak érinteni tudtam a témát, dadogni valamit erről, mégis köszönöm, hogy meghallgattak.

Feri! Folytasd a találkozások szervezését, a témában való elmélyedést, az interdiszciplináris megközelítést, amíg „az égi és ninivei hatalmak engedik”! Sok erőt és jó társakat kívánok hozzá!

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- ACZÉL Gábor szerk. (2018): *A Magyar Urbanisztikai Társaság ötven éve*. Budapest: Magyar Urbanisztikai Társaság.
- BORSOS Miklós (1979): *A toronyból: Tanulmányok, vallomások*. Budapest: Szépirodalmi.
- ESTERHÁZY Péter (2023): *A szavak csodálatos életéből*. Budapest: Magvető.
- GRANASZTÓI Pál (1973): *Építészet és urbanisztika: Településtudományunk néhány mai problémája*. Budapest: Akadémiai.
- HORKAY HÖRCHER Ferenc (2023): *Erő és gyöngédség: Képzőművészeti és városfilozófiai esszék*. Budapest: MMA.
- HÖRCHER Ferenc – KÖRMENDY Imre – TÓBIÁS Krisztián szerk. (2019): *A kisváros dicsérete*. Balatonfüred: Balatonfüred Városért Közalapítvány.
- KÖRMENDY Imre (2021): *Urbanisztikai reflexiók: Gondolatok az emberről, a városról és a világról*. Budapest: Magyar Urbanisztikai Társaság.
- SCRUTON, Roger (2011): *A pesszimizmus haszna és a hamis remény veszélye*. Ford. Csordás Gábor. Budapest: Noran Libro.
- SIMON Zoltán Péter szerk. (2012): *A 45. Savaria Urbanisztikai Nyári Egyetem és tervező tábor: „Rögtönzés és folytonosság.” Szombathely: Vasi TIT.*

¹⁵ BORSOS 1979.